

Nicolae Saramandu

CERCETĂRI DE FONETICĂ, DIALECTOLOGIE
ȘI LINGVISTICĂ STRUCTURALĂ
(1949–2009)

Activitatea în domeniul foneticii și al dialectologiei a continuat, după al Doilea Război Mondial, tradițiile perioadei interbelice, când cele două discipline s-au impus la nivel național, prin contribuția, îndeosebi, a reprezentanților școlilor lingvistice de la Cluj și de la București.

Avem în vedere amplul program de geografie lingvistică – inițiat și condus, la Muzeul Limbii Române din Cluj, de Sextil Pușcariu –, care s-a materializat prin publicarea, în perioada 1938–1942, a *Atlasului lingvistic român* (autori: Sever Pop și Emil Petrovici).

La București, Al. Rosetti a inițiat o direcție nouă de cercetare, prin înființarea, în 1933, în cadrul Facultății de Litere a Universității din București, a unui Laborator de fonetică experimentală și a revistei „Bulletin linguistique”, ca organ al acestuia. În 1949 Laboratorul de fonetică experimentală a fost integrat în nou creatul Institut de Lingvistică. În cadrul acestui institut s-a înființat, în 1959, **Secția de fonetică și dialectologie**, condusă de Al. Rosetti, din care făceau parte Boris Cazacu, Andrei Avram, Emanuel Vasiliu, Teofil Teaha, Valeriu Șuteu. Secția a stat la baza Centrului de Cercetări Fonetică și Dialectale, care a luat naștere în 1961.

În cadrul Institutului de Lingvistică au continuat, în perioada 1949–1961¹, cercetările de fonetică experimentală și de dialectologie, care s-au materializat în lucrarea colectivă, *Recherches sur les diphtongues roumaines* (1959, volum coordonat de Al. Rosetti) și în două volume de autor (la origine, teze de doctorat): Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română* (1961) și Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru* (1961). Em. Vasiliu a elaborat în 1961 teza de doctorat *Accentul în limba română* (inclusă ulterior în *Fonologia limbii române*, 1965). S-au efectuat anchete colective de teren – în regiunea Văii Jiului și pe Valea Bistriței (monografia acestei zone a rămas redactată în manuscris) –, punându-se bazele viitoarei *Arhive fonogramice a limbii române*. B. Cazacu a publicat o serie

¹ Pentru această perioadă, vezi Marius Sala, *Fosta Secție de fonetică și dialectologie*, în volumul *Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. 50 de ani de existență (1949–1999)*, București, Univers Enciclopedic, 1999, p. 183–184.

LR, LVIII, nr. 4, p. 545–571, București, 2009

de studii cu caracter teoretic și metodologic (*Despre procesul de diferențiere în graiul unei comune (Meria, reg. Hunedoara)*, 1956; *Despre reacția subiectului vorbitor față de faptul lingvistic*, 1957; *În jurul unei controverse lingvistice: limbă sau dialect?*, 1959), reunite, împreună cu studii apărute după 1961, în volumul *Studii de dialectologie română* (1966). Sub conducerea lui Boris Cazacu s-au inițiat lucrările premergătoare elaborării atlaselor lingvistice regionale (zona sudică: Oltenia, Muntenia, Dobrogea).

*

Începând cu anul 1961, cercetarea științifică în domeniul foneticii și dialectologiei s-a desfășurat în cadrul **Centrului de Cercetări Fonetice și Dialectale** al Academiei Române. Centrul a luat ființă din inițiativa acad. Al. Rosetti (cu colaborarea prof. Boris Cazacu) – care a fost și primul său director –, prin transformarea în unitate autonomă a Secției de Fonetica și Dialectologie, înființată în 1959 în cadrul Institutului de Lingvistică din București al Academiei Române.

Înființarea Centrului a fost precedată și, într-un fel, anticipată de publicarea, începând cu anul 1958, a revistei de profil, „Fonetica și Dialectologie”, din care, în perioada 1958–1961, apăruseră trei numere (I: 1958; II: 1960; III: 1961)², redactor responsabil fiind acad. Al. Rosetti.

Crearea unei unități de cercetare autonome pentru domeniile foneticii și dialectologiei a fost pe deplin motivată, având în vedere dezvoltarea celor două discipline în perioada interbelică. Dezvoltarea în continuare a cercetărilor în aceste două domenii pretindea o bază logistică adecvată (aparatură tehnică pentru înregistrările de texte și studiile de fonetică experimentală) și un suport financiar de durată pentru anchetele dialectale. Centrul, ulterior Institutul de Fonetica și Dialectologie (din 1990), s-a consacrat, în timp, ca unitate de cercetare specializată pentru **studiul limbii române vorbite** în varietatea ei dialectală și socială, creând, în acest scop, prin arhivele de texte, cea mai bogată colecție de date la nivel național.

În 1974, în urma „reorganizării” Academiei Române, Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale și-a pierdut autonomia, fiind înglobat, împreună cu Institutul de Folclor al Academiei Române și cu Centrul Creației Populare din cadrul Consiliului Culturii și Educației Socialiste, în nou-creatul Institut de Cercetări Etnologice și Dialectologice, aflat, până în 1990, când s-a desființat, în subordinea Consiliului menționat.

După evenimentele din 1989, Academia Română începe, în 1990, „recuperarea” unităților de cercetare abuziv îndepărtate, în 1974, din structurile sale. Printre

² În anii care au urmat, 1962–2008, au apărut – cu o întrerupere de 15 ani (1976–1990) – numerele IV–XXVII ale revistei, redactori responsabili fiind Al. Rosetti (IV–VII, 1962–1971), B. Cazacu (VIII–IX, 1973–1975), A. Avram (X–XI, 1991–1992), E. Vasiliu (director)/N. Saramandu (redactor-șef) (XII–XXI, 1993–2002), N. Saramandu (XXII–XXVII, 2003–2008).

primele colective de cercetare revenite în Academia Română a fost cel de fonetică și dialectologie: în martie 1990, prin Hotărârea Guvernului României, se înființa *Institutul de Fonetică și Dialectologie*. Fostul Centru devenea Institut în urma solicitării adresate de Al. Rosetti într-o scrisoare trimisă președintelui Academiei Române, Mihai Drăgănescu³. Membrii institutului nou-creat au ales conducerea: director E. Vasiliu, care devenise, de curând, membru corespondent al Academiei Române; director adjunct N. Saramandu. În 1992 institutul a primit numele întemeietorului: „Al. Rosetti”. În perioada 1996–2001, Eugeniu Coșeriu a fost director onorific al institutului.

Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti” a funcționat până la 25 ianuarie 2002, când, din „comasarea prin fuziune” cu Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, a rezultat Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, pe baza Hotărârii Guvernului României nr. 1366, din 27 decembrie 2001.

Existența institutului a fost intim legată de numele întemeietorilor – Al. Rosetti și Boris Cazacu –, care, printr-o activitate neobosită de-a lungul câtorva decenii, au impus cele două discipline – **fonetica** și **dialectologia** – în prim-planul cercetării științifice din România. Institutul a fost singura unitate specializată, de profil, din țară, având o publicație proprie, „Fonetică și Dialectologie”, care își continuă apariția și în prezent.

*

La înființare, în 1961, Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale și-a desfășurat activitatea în cadrul a două sectoare: **sectorul de fonetică**, condus de Al. Rosetti și **sectorul de dialectologie**, condus de B. Cazacu (care, în 1971, a inițiat și cercetări de sociolingvistică). În 1962 s-a constituit **sectorul de lingvistică structurală**⁴, condus de E. Vasiliu. Ulterior, activitatea sectoarelor a fost coordonată de T. Teaha, V. Rusu, Maria Marin (dialectologie), A. Avram, Ileana Vântu, Maria Mărdărescu-Teodorescu (fonetică și lingvistică structurală).

În **domeniul foneticii** au continuat cercetările de fonetică experimentală inițiate de Al. Rosetti, ele dezvoltându-se în urma achiziționării, în 1961, a unui spectograf de tip ‘Sona-graph’, unic în România la acea dată, utilizat în analiza acustică a sunetelor limbii. Sub conducerea lui Andrei Avram, un colectiv de cercetători – Valeriu Șuteu, Maria Mărdărescu-Teodorescu, Cornelia Coțuț, Anca Ulivi, Laurenția Dascălu Jinga – și de tehnicieni – ing. G. Wegener, Gheorghe Abălașei, Aurelian Lăzăroiu – au desfășurat, de-a lungul anilor, un amplu program

³ La începutul anului 1990, Al. Rosetti a încetat din viață. Hotărârea de înființare a institutului a fost anunțată, la catafalcul celui dispărut, de președintele Academiei Române, acad. Mihai Drăgănescu.

⁴ În 2002 Sectorul de lingvistică structurală a fost desființat, membrii lui fiind încadrați în Sectorul de gramatică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. Vom prezenta și activitatea acestui sector, care a făcut parte din fostul Institut de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti”.

de studiere, din punct de vedere acustic, a sunetelor limbii române. S-au adăugat cercetări privind intonația și melodia vorbirii precum și vorbirea artificială, efectuate de Andrei Avram, Laurenția Dascălu Jinga și Aurelian Lăzăroiu, institutul situându-se în avangarda studiilor efectuate în țară în aceste domenii. Rezultatele cercetărilor s-au materializat în studii și articole apărute în revista de specialitate a Institutului, „Fonetică și Dialectologie”, dar și în alte reviste și publicații atât din țară cât și din străinătate.

Prin preocuparea permanentă a lui Al. Rosetti și a principalilor săi colaboratori și discipoli, Andrei Avram și Emanuel Vasiliu, studiile de fonetică, descriptivă și istorică, dar și teoretică, au cunoscut o amploare fără precedent. Lor li s-au adăugat cele de fonologie română (cu extensii la domeniul romanic), de interpretare a grafiei chirilice, de fonologie generală (cu aplicarea metodei generativ-transformaționale), de fonostatistică etc. În jurul celor trei lingviști s-a creat o adevărată „școală”, care s-a impus la nivel național.

După ce, în perioada interbelică, tipărise un *Curs de fonetică generală* (1930), Al. Rosetti a publicat, în 1957, *Introducere în fonetică*, incluzând în ediția a V-a, din 1982 (elaborată în colaborare cu Aurelian Lăzăroiu), rezultate ale cercetărilor de fonetică experimentală efectuate în institut. De asemenea, a continuat să publice, în perioada care ne interesează, numeroase studii și articole de fonetică și fonologie, atât descriptivă cât și istorică, reunite în anexele la ediția definitivă, din 1986, a *Istoriei limbii române*.

Andrei Avram a publicat în 1961 lucrarea (elaborată înaintea înființării institutului), *Cercetări asupra sonorității în limba română*. A urmat, în 1964, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, în care grafia este interpretată, pentru prima dată, din punct de vedere fonologic, dat fiind faptul că, în scris, se notează, în general, invariantele sunetelor (fonemele). Fără a putea expune aici numeroasele studii și articole de fonetică și fonologie, descriptivă și istorică, elaborate de Andrei Avram de-a lungul anilor, tipărite în reviste românești și străine, ne limităm la menționarea volumelor publicate de autor: *Nazalitatea și rotacismul în limba română* (1990), *Studii de fonologie romanică* (2000), *Metafonia și fenomenele conexe în limba română* (2005).

Dezvoltând cercetările în domeniul fonologiei ale lui Al. Rosetti (care elaborase în 1938, împreună cu Al. Graur, *Esquisse d'une phonologie du roumain*), Emanuel Vasiliu publică, în 1965, *Fonologia limbii române* și, în 1968, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, în care metoda de analiză structurală se îmbină cu analiza distribuțională (descriptivismul american) și, respectiv, cu metoda generativ-transfuncțională. La aceste lucrări se adaugă un număr mare de articole și studii de fonetică și fonologie, publicate atât în țară cât și în străinătate.

În afară de tezele de doctorat în domeniul foneticii și fonologiei (elaborate de Maria Mărdărescu-Teodorescu, Anca Belchiță-Hartular, Laurenția Dascălu Jinga,

Anca Ulivi), rămase nepublicate sau publicate, sub formă de articole, în reviste de specialitate, menționăm volumele publicate de Laurenția Dascălu Jinga, *Melodia vorbirii în limba română* (2001), *Specificul limbii române reflectat în intonația vorbirii* (2002), *Pauzele și întreruperile în conversația românească actuală* (2006).

În cadrul sectorului de fonetică s-a elaborat și s-a publicat *Antologia fonetică a limbii române*, 1988 (coordonator: Andrei Avram; autoare: Laurenția Dascălu Jinga, Maria Teodorescu, Anca Ulivi), cu comentarii și explicații la textele publicate. În 2006 a apărut al doilea volum (autoare: Maria Mărdărescu-Teodorescu, Anca Ulivi), care completează în mod sumar volumul din 1988, dar, spre deosebire de acesta, nu conține comentariile și explicațiile necesare. Corpusul de texte este lacunar, cel puțin în ceea ce privește dialectele aromân și meglenoromân.

Menționăm faptul că membrii sectorului de fonetică – Andrei Avram, Valeriu Șuteu, Maria Mărdărescu-Teodorescu, Cornelia Coțuț, Laurenția Dascălu Jinga – au participat la anchete dialectale de teren, unii dintre ei fiind coautori la lucrări de dialectologie: *Texte dialectale. Oltenia* (1967; coautori: Cornelia Coțuț, Maria Mărdărescu-Teodorescu, Valeriu Șuteu), *Graiul din zona „Porțile de Fier”* (1973; coautoare: Cornelia Coțuț) (vezi *infra*).

Principala sarcină în **domeniul dialectologiei** a fost, în cadrul Centrului, inițierea lucrărilor de elaborare a *Noului Atlas lingvistic român pe regiuni*. Inițiativa realizării acestui atlas fusese luată la Conferința dialectologilor români desfășurată la București între 16 și 18 aprilie 1958. Era vorba, în fapt, de o serie de șapte *atlase lingvistice regionale* pentru provinciile istorice din România – Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania, Moldova și Bucovina, Muntenia și Dobrogea, Oltenia – și de un al optulea atlas regional pentru Peninsula Balcanică (dialectele românești sud-dunărene). Scopul elaborării acestor atlase era adâncirea cercetării graiurilor și dialectelor românești la câteva decenii de la anchetele efectuate pentru *Atlasul lingvistic român* (anii '30–'40 ai secolului al XX-lea), prin fixarea unei rețele de anchetă mult mai extinse (998 de localități), de peste trei ori mai deasă față de rețeaua ALR (301 localități).

Prin acest vast proiect, care s-a realizat în deceniile următoare, România este singura țară de limbă romanică în care atlasele lingvistice regionale acoperă integral teritoriul național⁵.

Colectivului de dialectologi de la București i-a revenit elaborarea a două atlase lingvistice regionale, cel al Olteniei – 98 de localități și cel al Munteniei și Dobrogei – 230 de localități (în total, 328 de localități). Anchetele de teren s-au

⁵ O inițiativă similară au avut dialectologii din Franța. Acolo însă, atlasele lingvistice regionale acoperă numai o parte din teritoriul național.

efectuat, pentru toate atlasele regionale, pe baza unui *Chestionar* unitar, publicat în 1963 în revista „Fonetica și Dialectologie”⁶.

O inițiativă a Centrului a fost constituirea *Arhivei fonogramice a limbii române*, prin înregistrarea, în paralel cu anchetele pentru atlasele regionale, de texte dialectale, din rețeaua de 328 de localități; textele aveau să fie publicate în volume separate, pentru Oltenia, Muntenia, Dobrogea, însoțite fiind de glosarele dialectale ale celor trei provincii.

Prin efortul remarcabil, de aproape cinci decenii, al dialectologilor de la București, obiectivele propuse la înființarea Centrului au fost îndeplinite în întregime.

S-a publicat integral *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. I–V (1967–1984), autori: Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu (primul volum a apărut sub coordonarea lui Boris Cazacu). Au apărut cinci volume din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea* (1996–2007), autori: Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Magdalena Vulpe; urmează să se încheie redactarea și să fie publicat ultimul volum, al șaselea. Ambele atlase au fost premiate de Academia Română.

S-au tipărit volumele de *Texte dialectale. Oltenia* (1967), sub redacția lui B. Cazacu, autori: Cornelia Coțu, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu, Magdalena Vulpe; *Texte dialectale. Muntenia*, I–III (1973–1987), autori: Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Victorela Neagoe, Costin Bratu, Marilena Tiugan (volumele I–II sub conducerea lui Boris Cazacu); *Texte dialectale și glosar. Dobrogea* (1987), autori: Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu; *Glosar dialectal. Oltenia* (1967), sub conducerea lui Boris Cazacu, autori: Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe; *Glosar dialectal. Muntenia* (1999), autoare: Maria Marin, Iulia Mărgărit. Pe baza celor trei glosare, la care s-a adăugat materialul inedit extras din textele dialectale nepublicate, precum și întregul material lexical cuprins pe hărțile celor două atlase regionale elaborate de către dialectologii bucureșteni, se redactează *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, autori: Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha; coordonator: Maria Marin.

Totodată, *Arhiva fonogramică a limbii române* s-a îmbogățit prin culegerile de texte dialectale efectuate în alte zone ale țării: Banat, Transilvania, Munții Apuseni, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Bucovina, astfel încât, institutul deține, în prezent, cel

⁶ *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, întocmit sub conducerea acad. Emil Petrovici și a prof. B. Cazacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., de Colectivul de dialectologie al Centrului de Cercetări Fonetice și dialectale al Academiei R.P.R. (Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu) și de Colectivul de dialectologie al Institutului de Lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. (Petre Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan), a apărut în FD, V, 1963, p. 157–261, publicat și în broșură separată.

mai bogat și reprezentativ corpus de texte dialectale din România. Din cele 8 volume (texte și glosare) elaborate de-a lungul anilor, s-au publicat *Graiul din zona „Porțile de Fier”* (1973, autoare: Magdalena Vulpe, Cornelia Coțu) și *Texte dialectale și glosar. Bistrița-Năsăud* (1987, autoare: Maria Marin, Marilena Tiugan).

În paralel cu apariția atlaselor lingvistice ale Olteniei, Munteniei și Dobrogei, elaborate la București, a început publicarea atlaselor lingvistice pentru celelalte provincii istorice: Banat, Maramureș, Transilvania (Cluj-Napoca), Moldova și Bucovina (Iași), Crișana (Timișoara). După tipărirea primului volum din fiecare atlas lingvistic regional (ultimul din serie a fost Crișana, vol. I, 1997) a fost posibil să inițiem un amplu proiect, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, a cărui realizare fusese susținută într-o comunicare prezentată la al V-lea Simpozion Național de Dialectologie (Craiova, 1988), publicată ulterior în revista „Limba română”⁷. Atlasul-sinteză reunește, într-o singură lucrare, datele cuprinse în cele șapte atlase lingvistice regionale realizate în țară, la care se adaugă al optulea atlas lingvistic românesc, cel elaborat de dialectologii din R. Moldova.

Realizarea atlasului-sinteză a răspuns nevoii de a avea o lucrare unitară, care să ofere o imagine globală asupra dacoromânei actuale și să înlesnească, totodată, comparația cu materialul dialectal cuprins în atlasul lui G. Weigand (1909) și în *Atlasul lingvistic român* (1938–1942). Elaborarea hărților-sinteză a fost determinată, printre altele, de faptul că ceea ce, la nivel regional, poate apărea ca nepertinent (este cazul, de exemplu, al formelor unice în unele provincii) capătă semnificație la nivel național. Cu 998 de localități în România și 205 în R. Moldova și Ucraina – în total, 1203 localități – rețeaua ALRR. *Sinteză* este de aproximativ patru ori mai deasă decât rețeaua ALR.

Prin publicarea *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, sub conducerea lui Nicolae Saramandu – din care volumul I a apărut în 2005 (colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov), iar volumul al II-lea (colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Daniela Răuțu, Mihaela Morcov, Carmen Radu, Manuela Nevaci) se află sub tipar – româna este, între limbile romanice, singura care, în mai puțin de un secol, dispune de trei atlase lingvistice consacrate graiurilor în ansamblu.

Rod al cercetărilor de teren și al valorificării materialului dialectal oferit de atlasele lingvistice, Nicolae Saramandu a publicat în 2005 studiul *Originea dialectelor românești*.

O atenție specială s-a acordat, începând cu anul 1990, cercetării graiurilor și dialectelor românești vorbite în afara României, cercetări care erau greu sau chiar imposibil de realizat în perioada anterioară. Astfel, s-au efectuat culegeri de texte

⁷ Nicolae Saramandu, *Pentru un atlas al atlaselor lingvistice regionale*, în LR, XXXIX, 1990, nr. 1, p. 57–66.

dialectale de la românii din țările vecine – R. Moldova, Ucraina, Ungaria, Bulgaria –, publicându-se *volume de texte dialectale* însoțite de *glosare* pentru Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului (anul 2000, autoare: Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, împreună cu Vasile Pavel, de la Chișinău); Ungaria (2005, autoare: Maria Marin, Iulia Mărgărit), Bulgaria (2006, autoare: Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit). Pe baza unei cercetări la fața locului, Nicolae Saramandu a publicat un amplu studiu (însoțit de texte dialectale) despre *graiul băiașilor din nordul Croației* (apărut în „Fonetică și Dialectologie”, XVI, 1997, p. 97–130). Maria Marin și Daniela Răuțu au efectuat în 2008 cercetări de teren la românii din Serbia.

În ceea ce privește dialectele românești sud-dunărene, menționăm faptul că Nicolae Saramandu a publicat în anul 2007 volumul *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, iar Manuela Nevaci a pregătit pentru tipar o nouă ediție (însoțită de studiu introductiv) a celui mai vechi text religios aromânesc, *Codex Dimonie*. De asemenea, Nicolae Saramandu a efectuat anchete de teren în 50 de localități din țările balcanice (înregistrând și texte dialectale) pentru *Atlasul lingvistic aromân*, aflat în curs de elaborare. Manuela Nevaci a întreprins cercetări de teren la aromânii din R. Macedonia, în 2007 (împreună cu Carmen Ioana Radu) și la aromânii din Albania, în 2008.

Sub conducerea lui Nicolae Saramandu se elaborează un *Dicționar meglenoromân, general și etimologic* de către un colectiv format din Marilena Tiugan, Irina Floarea și Alina Celac (s-au redactat în manuscris literele A–L; se pregătește pentru tipar volumul I, literele A–C). În 2003 a apărut, sub îngrijirea lui Bogdan Marinescu, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)* de Radu Flora. În 2009 s-a inițiat întocmirea unui *Atlas sociolingvistic aromân*, pe bază de anchete efectuate atât la aromânii din țările balcanice, cât și la cei stabiliți în România (autoare: Manuela Nevaci). Menționăm, de asemenea, apariția, în 2003, a volumului *Studii aromâne și meglenoromâne* de Nicolae Saramandu, autor și al unui *Manual de aromână* (2005; ediția a II-a, 2007; elaborat în colaborare cu Matilda Caragiu Marioțeanu).

Pentru perioada la care ne referim, semnalăm publicarea volumului de studii, recenzii și prezentări de cărți, *Graiurile – componentă a patrimoniului cultural popular* (1983; coordonator: Valeriu Rusu; autori: Costin Bratu, Margareta Chioreanu, Marina Ciolac, Eugenia Flintea, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Margareta Magda, Maria Marin, Anca Marinescu, Bogdan Marinescu, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană-Boroianu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Teofil Teaha, Marilena Tiuga, Magdalena Vulpe) și a *Tratatului de dialectologie românească* (1984, coordonator: Valeriu Rusu; colectiv de autori din institut: Eugenia Flintea, Anca Hartular, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Margareta Magda, Maria Marin, Anca Mari-

nescu, Bogdan Marinescu, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Ioana Nichita, Ruxandra Pană-Boroianu, Nicolae Saramandu, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, Dionisie Zagarodnâi).

De asemenea, pe baza unor materiale dialectale inedite, s-au elaborat și publicat mai multe teze de doctorat: *Graiul din Valea Crișului Negru* (1961, Teofil Teaha), *Graiul din nord-vestul Olteniei* (1971, Valeriu Rusu), *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea* (1972, Nicolae Saramandu), *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită* (1980, Magdalena Vulpe), *Verbul în aromână. Structură și valori* (2006, Manuela Nevaci), *Timpurile indicativului în graiurile dacoromâne actuale* (2007, Maria Marin), *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)* (două volume, 2005, 2007, Dana-Mihaela Zamfir.)

Menționăm totodată volumul *Merem la America* (1996, autoare: Anca Hartular), conținând texte culese de la vorbitori de limbă română din SUA și cele trei volume apărute postum, sub titlul *Opera lingvistică* (I, 2004; II–III, 2006) ale Magdalenei Vulpe.

O preocupare a unuia din foștii directori ai institutului, B. Cazacu, a fost angajarea dialectologilor români în lucrări de **geografie lingvistică la nivel european și romanic**. B. Cazacu a fost, în anii '70, unul din inițiatorii atlasului limbilor Europei, *Atlas Linguarum Europae (ALE)*, alături de A. Weijnen (Olanda), M. Alinei (Italia), L.-E. Schmitt (Germania), fiind ales membru în Comitetul Internațional ALE. În 1973 s-a constituit Comitetul Național Român ALE, cu B. Cazacu (președinte), Nicolae Saramandu (secretar), Teofil Teaha (membru din partea Institutului); din 1988 până în 1997, președinte a fost I. Coteanu. S-a fixat rețeaua de localități pentru România: 77, dintre care 70 pentru graiurile românești și 7 pentru graiurile minorităților naționale (maghiari: 3, germani: 2, sârbi: 1, ucraineni: 1) și s-au făcut anchete cu *Chestionarul ALE* în rețeaua din sudul țării (Oltenia, Muntenia, Dobrogea; pentru celelalte provincii anchetele le-au efectuat dialectologi din Cluj-Napoca, Iași, Timișoara). Materialul dialectal românesc, ordonat după criteriile etimologice și însoțit de comentarii lingvistice, a fost depus la Secretariatul General ALE (Nijmegen: 1973–1983; Torino: 1984–1993; Bamberg: 1994–2001, București: din 2004) și încorporat în hărțile *Atlasului*. În perioada 1983–2007 au apărut șapte volume din *Atlas*, cuprinzând hărți lingvistice însoțite de ample comentarii.

Atlasul limbilor Europei (ALE) este cea mai vastă lucrare de geografie lingvistică elaborată până în prezent, prin colaborarea dialectologilor din toate țările europene. Atlasul are o rețea de 2631 de localități, ilustrând cele șase familii de limbi care se vorbesc în Europa (indo-europene, caucaziene, altaice, uralice, semitice, basca). Pe baza comparării limbilor din familii diferite, ALE a permis să se realizeze *hărți motivaționale*, reprezentând o inovație în geografia lingvistică. Elaborarea hărților motivaționale se bazează pe constatarea unei *mentalități comune* la vorbitori de limbi diferite. De asemenea, comparația limbilor conduce la

constatări importante privind originile etnolingvistice ale Europei și la formularea de noi teorii, cum ar fi teoria continuității limbilor indo-europene (opusă teoriei mai vechi, a „invaziei”).

După dispariția, în 1987, a lui B. Cazacu, a fost cooptat în Comitetul Internațional ALE Nicolae Saramandu, care a devenit vicepreședinte al Atlasului în 2001 și președinte în 2005.

B. Cazacu a fost și unul din inițiatorii atlasului lingvistic romanic, *Atlas linguistique roman (ALiR)*, participând la prima reuniune de lucru, de la Torino (1987; în același an, B. Cazacu a decedat). În 1989 s-a constituit Comitetul Internațional ALiR, Nicolae Saramandu fiind ales vicepreședinte al *Atlasului*, funcție pe care o îndeplinește și în prezent. S-a constituit Comitetul Național ALiR (președinte: I. Coteanu; membri din București: N. Saramandu, T. Teaha, I. Ionică, B. Marinescu), care a prelucrat materialul dialectal românesc și l-a expedit la sediul ALiR (Grenoble, Franța). Colaborând la volumele III și IV ale Atlasului (pentru care a elaborat două hărți, însoțite de comentarii lingvistice), Manuela Nevaci a fost cooptată, în 2007, în Comitetul Internațional ALiR. Rețeaua de anchetă ALiR cuprinde 129 de localități pentru limba română, dintre care 119 pentru dacoromână și 10 pentru dialectele românești sud-dunărene: 8 pentru aromână (Grecia: 3, Albania: 2, F.Y.R. Macedonia: 2, Dobrogea: 1), una pentru meglenoromână (Grecia) și una pentru istroromână (Croatia). Pentru prima dată dialectele românești sud-dunărene au fost incluse într-un atlas lingvistic multinațional. Din *Atlas linguistique roman* au apărut, până în prezent, un volum introductiv (*Présentation*, Roma, 1996) și două volume de hărți, însoțite de comentarii lingvistice (I, 1996; II, 2001).

Colaborator al lui Al. Rosetti, B. Cazacu a preluat de la acesta spiritul de deschidere spre direcțiile noi de cercetare, inițiind în institut, în anii '70, **cercetări de sociolingvistică**. Autor el însuși al unor studii de sociolingvistică, publicate în reviste, B. Cazacu a format un colectiv – din care făceau parte N. Saramandu, Marilena Tiugan, B. Marinescu, M. Conțiu, Marina Ciolac –, a cărui activitate a dat rezultate în scurt timp. În afară de contribuțiile membrilor colectivului, apărute, îndeosebi, în revista institutului, Marilena Tiugan și Marina Ciolac au susținut teze de doctorat cu subiecte de sociolingvistică, publicate sub formă de studii în reviste (Marilena Tiugan) sau în volum: Marina Ciolac, *Sociolingvistica școlară* (1997), care a elaborat ulterior o lucrare de sinteză, *Sociolingvistica românească* (1999).

Nu putem încheia prezentarea activității în domeniul dialectologiei și al sociolingvisticii fără a evidenția rolul de mentor al lui B. Cazacu, excelent organizator, care a format și a îndrumat numeroase colective de cercetători, însuflându-le pasiunea pentru studierea limbii vorbite în popor, de diversele pături sociale din mediul rural și urban. Prin volumul *Studii de dialectologie română*, publicat în 1966, B. Cazacu marca un moment important în cercetările dialectologice, care aveau să cunoască, în deceniile următoare, o dezvoltare fără precedent, remarcabilă și în prezent.

Începând cu anii '60 lingvistica românească a manifestat o largă deschidere către direcțiile noi de cercetare, precum structuralismul, lingvistica matematică, gramaticile generativ-transformaționale ș.a. La București, preocupările în această direcție au fost inițiate și încurajate de Al. Rosetti, care a apelat la concursul lui Grigore Moisil, ca matematician. Ei au creat o adevărată „școală”, care s-a dezvoltat ulterior cu mult succes, în jurul lui Em. Vasiliu și Solomon Marcus. Cercetările au căpătat o formă organizată, instituționalizată în cadrul sectorului de lingvistică structurală.

Sectorul de lingvistică structurală, înființat în 1962, a fost creația lui Al. Rosetti, ilustrând preocuparea constantă a mentorului de receptare a unor domenii noi, care se adăugau celor reprezentate de fonetica experimentală și de fonologie. Apariția sectorului a fost însoțită de publicarea, în același an, 1962, a primului număr din *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, redactor responsabil fiind Al. Rosetti. Sectorul, condus, în perioada 1962–1965, de Emanuel Vasiliu⁸, s-a constituit, la început, cu membri atât din institut (Alexandra Roceric-Alexandrescu, Sanda Golopenția-Eretescu, Toma Pavel), cât și din afara institutului (Maria Manoliu-Manea, Valeria Guțu-Romalo), completându-se, ulterior, cu alți cercetători: Laurențiu Theban, Ileana Vântu, Rodica Mihăilă, Anca Belchiță-Hartular, Adriana Gorăscu, Lucia Vaina-Pușcă, Liana Schwartz Popa-Burcă, Iulian Pașaliu, Șerban Broché. Sub titulatura generică de „lingvistică structurală” s-au desfășurat, de-a lungul anilor, cercetări de lingvistică generativ-transformațională, de lingvistică matematică, de semantică, de tipologie lingvistică, de pragmatică, de lingvistică a textului, de analiză a dialogului, cu participarea unor cercetători și din alte sectoare (Laurenția Dascălu Jinga, Margareta Manu Magda) sau din afara institutului (Solomon Marcus, Mihai Dinu). Rezultatele cercetărilor s-au publicat, sub formă de articole și studii, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, dar și în alte reviste din țară și din străinătate.

Dintre volumele publicate menționăm *Fonostatistica limbii române* (1968, autoare Alexandra Roceric-Alexandrescu) și *Sintaxa transformațională a limbii române* (1969, autori Emanuel Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu) și pe cele datorate lui Emanuel Vasiliu: *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale* (1970), *Preliminarii logice la semantica frazei* (1978), *Sens, adevăr analitic, cunoaștere* (1984), *Introducere în teoria textului* (1990), *Introducere în teoria limbii* (1992), *Elemente de filosofie a limbajului* (1995). Lucrările lui Emanuel Vasiliu, cu un pronunțat caracter teoretic, au deschis perspective noi de cercetare în lingvistica românească.

⁸ În 1965 Sectorul de lingvistică structurală s-a contopit cu Sectorul de fonetică, creându-se Sectorul de fonetică și lingvistică structurală; el a reapărut în 1990, odată cu înființarea Institutului de Fonetică și Dialectologie.

În preocupările evocate mai sus se încadrează și cele care au ca obiect studierea, din perspectivă pragmatică, a limbii vorbite și a dialogului: *Corectare și autocorectare în conversația spontană* (2002, autoare: Laurenția Dascălu Jinga), *Elemente de pragmalingvistică a românei vorbite regional* (2003, autoare: Margareta Manu Magda), *Dialogul în româna vorbită* (2003, volum editat, în colaborare, de Laurenția Dascălu Jinga), la care se adaugă un *Corpus de română vorbită (CORV). Eșantioane* (2002), publicat de Laurenția Dascălu Jinga.

*

Timp de trei decenii (1961–1990) din cele patru decenii de existență (1961–2001), fostul Institut de Fonetica și Dialectologie a fost dominat de personalitatea covârșitoare a lui Al. Rosetti. În această perioadă savantul și-a desăvârșit opera lingvistică, publicând, în 1986, ediția definitivă, a lucrării sale capitale, *Istoria limbii române*, după ce, cu două decenii mai înainte, îi apăruse în străinătate o culegere din studiile cele mai importante, sub titlul *Linguistica* (The Hague, 1965).

În semn de omagiu, institutul care a purtat numele lui Al. Rosetti a organizat, în 1995, o sesiune comemorativă la o sută de ani de la nașterea marelui lingvist și om de cultură.

În plastica formulare a acad. Marius Sala, Al. Rosetti a fost, împreună cu Iorgu Iordan, unul din „cei doi stâlpi ai înțelepciunii”⁹, temelie solidă pe care s-a dezvoltat lingvistica românească în perioada postbelică. Numele celor doi învățați, alăturate postum, se însoțesc în titulatura institutului reunit.

LES RECHERCHES DE PHONÉTIQUE, DIALECTOLOGIE ET LINGUISTIQUE STRUCTURALE

(Résumé)

Dans la période mentionnée (1949–2009) on a continué la recherche en phonétique et dialectologie initiée entre les deux guerres mondiales. À partir des années '60 on a développé des études de linguistique structurale. L'activité scientifique dans ces domaines a été institutionnalisée en 1961, par la création du Centre de recherches phonétiques et dialectales, devenu en 1990 l'Institut de phonétique et dialectologie (englobé en 2002 dans l'Institut de linguistique). La personnalité de A. Rosetti, B. Cazacu, E. Vasiliu, A. Avram, véritables „chefs d'école”, a profondément marqué l'existence du Centre et ultérieurement de l'Institut de phonétique et dialectologie.

Cuvinte-cheie: fonetică, dialectologie, geografie lingvistică, structuralism.

Mots-clés: phonétique, dialectologie, géographie linguistique, linguistique structurale.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

⁹ Marius Sala, *Cei doi stâlpi ai înțelepciunii*, discurs de recepție la Academia Română, rostit la 6 ianuarie 2006 în ședință publică, publicat în volumul *Portrete*, ediția a II-a, Suceava, 2007, p. 247–275.